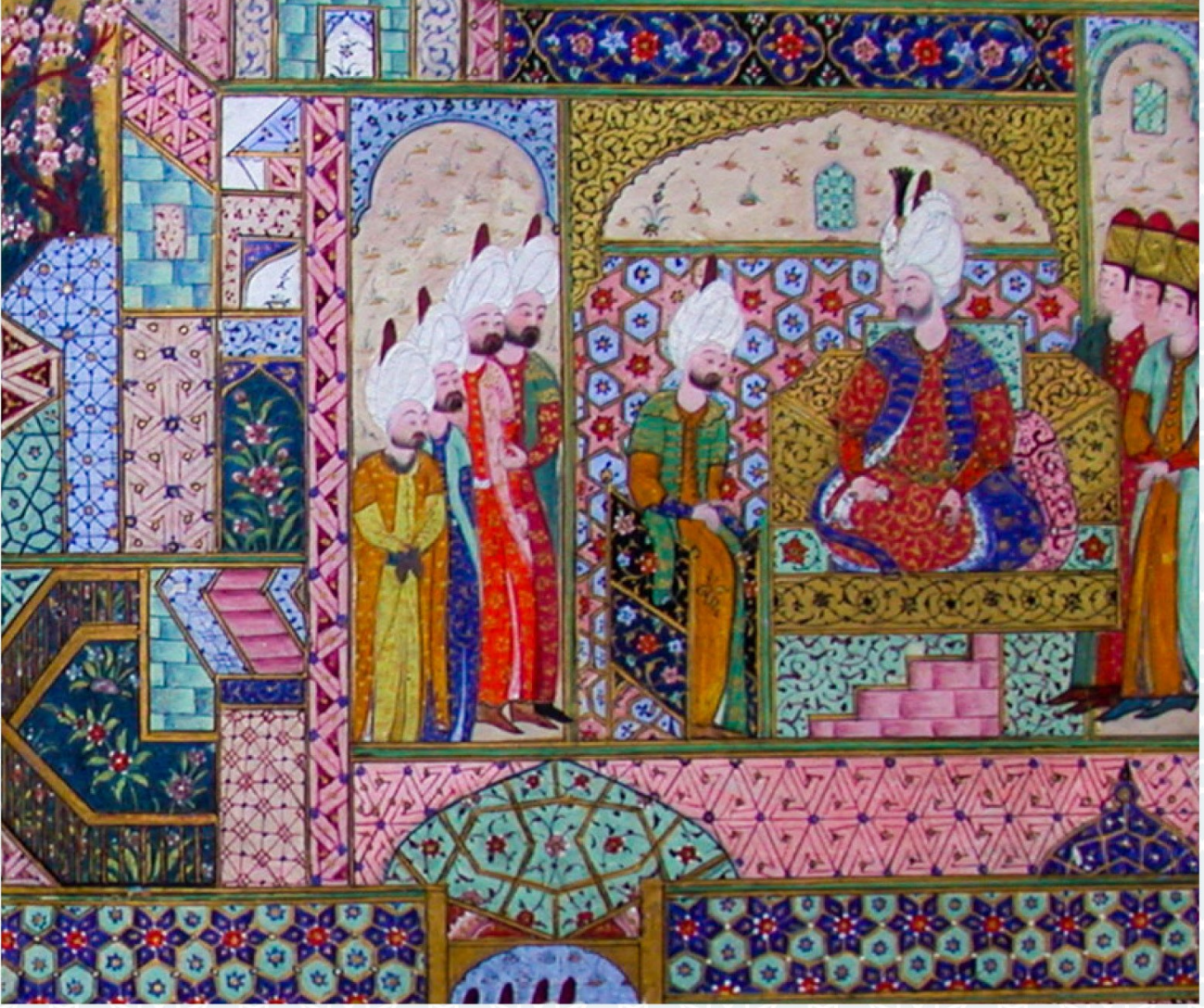

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve

Sefer Rûznâmçe Defteri

(955-956 / 1548-1549)
CİLT: I

HAZIRLAYANLAR: FERİDUN M. EMECEN - VURAL GENÇ

Kanuni Sultan Süleyman'ın
İkinci Doğu Seferi ve
Sefer Rûznâmçe Defteri
(955-956 / 1548-1549)

CİLT: I

**Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve
Sefer Rûznâme Defteri (955-956 / 1548-1549) (Cilt: I)**

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 62

ISBN: 978-625-6110-35-9 | 978-625-6110-34-2 (Takım)

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-35-9

Ankara, 2025

Hazırlayan

Feridun M. Emecen (Prof. Dr.)

Vural Genç (Prof. Dr.)

Editör

Zekai Mete (Prof. Dr.)

Tasarım

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Koordinatörü

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Proje Danışmanı

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Coşkun Yılmaz (Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Cansu Toprak

Baskı

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Türkiye Bilimler Akademisi

Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.

Yayıcının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kitabın dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazara aittir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve Sefer Rûznâme Defteri (955-956 / 1548-1549) /

gev. Feridun M. Emecen ve Vural Genç – Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2025.

750 s. ; 16,5 x 24 sm. – (Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi; 62) – Bibliyografya var.

ISBN 978-625-6110-34-2 (Tk) – 978-625-6110-35-9 (I. c)

1. Türkiye - Tarih - Osmanlı İmparatorluğu. 2. Türkiye - History - Ottoman Empire. 3. Süleyman I, Kanuni, 1520-1566

DR441 K358 2025 c. I

956.101524

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Şifhelerinde

Kanuni Sultan Süleyman'ın
İkinci Doğu Seferi ve
Sefer Rûznâmçe Defteri
(955-956 / 1548-1549)

CİLT: I

Hazırlayan
Feridun M. Emecen
Vural Genç

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

**Sultan Süleyman's Second Eastern Campaign and its
Rûznâme Register (955-956 / 1548-1549) (Volume: I)**

Turkish-Islamic Scientific and Cultural Heritage Series: **62**

ISBN: 978-625-6110-35-9 | 978-625-6110-34-2 (Book boxed set)

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-35-9

Ankara, 2025

Prepared By

Feridun M. Emecen (Prof. Dr.)

Vural Genç (Prof. Dr.)

Edited By

Zekai Mete (Prof. Dr.)

Design

Murat Acar

President of TÜBA

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Publication Coordinators

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Advisors of Project

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Editorial Board of Project

Coşkun Yılmaz (Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Administrative Affairs Supervisor of Project

Cansu Toprak

Printed By

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Certificate No: 44186

© Turkish Academy of Sciences

All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences.

It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

The author bears full scientific responsibility for the book in terms of language, academic, ethics and law. Turkish Academy of Sciences has no responsibility whatsoever.

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Under the auspices of the
PRESIDENCY OF THE
REPUBLIC OF TÜRKİYE

Sultan Süleyman's
Second Eastern Campaign and its
Rûznâmçe Register
(955-956 / 1548-1549)

VOLUME: I

Prepared By
Feridun M. Emecen
Vural Genç

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Büyük gelecekler, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaştan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütülen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutluyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Eski uygarlıkların ve tarihsel dönemlerin farklı coğrafyalardaki etkileri, akademik incelemeler ve popüler yayınlar aracılığıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyor. Bilim tarihinin keşfedilmemiş hazineleri, son yıllarda dünyanın dört bir yanında yapılan araştırmalarla tozlu raflardan gün ışığına çıkıyor. Bu yükselen ilgi, bilim tarihinin sadece geçmişi anlamada değil aynı zamanda geleceği şekillendirmede de genç nesiller için ilham kaynağı olmasını sağlıyor.

Türkiye, bu küresel ilgi dalgasının odak noktasında kendine ayrıcalıklı bir yer edindi. Medeniyet havzamız tarihsel ve kültürel bağlamda, farklı kültürlerin ve bilimsel geleneklerin kucaklaştığı bir merkez olageldi. Sümerlerden Hititlere, Selçuklulardan Osmanlıya, birçok medeniyet, matematikten tıbbı, astronomiden felsefeye kadar geniş bir yelpazede bilimsel çalışmalara bu topraklarda imza attı. “Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Projesi” (TİBKİM), bu benzersiz mirası koruma, belgeleme ve yayma görevini üstlenmiştir. Projenin, Cumhurbaşkanlığı himayeelerinde yürütülüyor olması ve şimdiye kadar 50’den fazla eser yayımlanması bu görevin ne kadar ciddi bir şekilde ele alındığını göstermektedir.

Proje kapsamında, Türk ve İslam dünyasının bilim tarihinde yer edinen çalışmalarının günümüze aktarılması, bu alanda çalışanlara çok boyutlu bir inceleme imkânı sunmaktadır. Bu eserlerle,

Türk-İslam bilim tarihi çalışmalarının niteliği, kapsamı ve önemi daha net görülmektedir. Ayrıca, bu alandaki boşlukları doldurmak için araştırmacılara yeni ufuklar açılmaktadır. Geçmişteki bilim insanlarımızın çalışmaları hem günümüz hem de gelecek nesiller için bir rehber, bir pusula niteliğinde olacaktır.

Bilim tarihinin günümüze ve geleceğe taşınması, toplumsal özgüveni beslemekte ve Millî Teknoloji Hamlesi için zihni bir zemin hazırlamaktadır. Türkiye'nin kendi teknolojisini üretme vizyonu, sadece maddi ve teknik yatırımlarla değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir özgüvenle mümkündür. Bu özgüven, ancak tarihî ve kültürel mirasımızın tam olarak kavranmasıyla oluşabilir. İnsanlığın edindiği bilimsel birikimin yalnızca Batı'ya ait olduğu yanılsamasından kurtulma, bugün geline seviyenin insanlığın ortak çaba ve kazanımları sayesinde mümkün olduğu ve Türk ve İslam medeniyetinin zengin katkılarının asla azımsanmaması gerektiği hakikatini hatırlama bu özgüvenin ön şartıdır.

Bu bağlamda, bu eserlerin özellikle gençlerimiz için yol gösterici olmasını umuyoruz. Genç bir bireyin, kendi kültürel ve bilimsel mirasını tanıması, bu mirası keşfetmesi, onun dünya görüşüne, amaçlarına ve özgüvenine şekil verecektir. Geleceğin bilim insanları, mühendisleri, doktorları ve akademisyenleri için proje kapsamında yayımlanan eserler, geçmişin izinde yürüyerek kendi izlerini bırakmaları için bir fırsattır.

TİBKM eserleri, tüm okuyuculara, araştırmacılara ve bilim tarihine ilgi duyan herkese açık bir okuma davetidir. Türk-İslam bilim tarihinin zenginliklerini keşfetmek ve bu keşfi gelecek nesillere aktarmak için atılan bu adımların, Türkiye'nin ve dünyanın bilimsel ilerlemesine katkı sağlamasını içtenlikle temenni ediyorum. Projede ve eserlerin yayımlanmasında emeği geçen bilim insanlarımıza ve TÜBA çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Mehmet Fatih Kacır

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birliğini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayınlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
feridunemecen@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7478-7411

1979'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nden mezun oldu. 1981'de Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nde akademik hayata başladı. 1985'de XVI. yüzyılda Manisa ve yöresinin sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatmaya yönelik doktora tezi kabul edildi. 1987'de Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. 1989'da ise doçent unvanını almaya hak kazandı. 1995'te aynı anabilim dalında profesör kadrosuna atandı. 1994-2000 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı, 2006-2007 yıllarında Avrasya Enstitüsü Müdürlüğü yaptı; halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığı görevini yürütmektedir. Alanıyla ilgili çeşitli kitapları ve çok sayıda makaleleri bulunmaktadır. Türk Tarih Kurumu bilim kurulu üyeliği yapmıştır. TÜBİTAK Danışma Kurulu üyeliğinde bulunmuştur. TÜBA asli üyesidir.

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

İstanbul 29 Mayıs University
feridunemecen@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7478-7411

Feridun Emecen graduated from Istanbul University's Faculty of Letters, Department of History, Division of Early Modern History in 1979. He began his academic career in 1981 at the same division. In 1985, he completed his doctoral dissertation, which investigated the social and economic history of Manisa and its environs in the sixteenth century. Two years later, he was appointed as an assistant professor and became an associate professor in 1989. In 1995, he was promoted to full professorship. From 1994 to 2000, he was Vice Dean of the Faculty of Letters at Istanbul University. From 2006 to 2007, he was Director of the Eurasian Institute at the same university. Currently, he is the Dean of the Faculty of Letters at Istanbul 29 Mayıs University. In addition to publishing several books and numerous scholarly articles, Professor Emecen has been a member of the Scientific Board of the Turkish Historical Society and has also served on TÜBİTAK's (Scientific and Technological Research Council of Turkey) Advisory Board. Furthermore, he is a full member of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA).

Prof. Dr. Vural Genç

Bitlis Eren Üniversitesi
vuralgenc@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9733-9945

2014 yılında İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Anabilim Dalı'nda doktora derecesini aldı. 2019 yılında doçent, 2024 yılında ise profesör oldu. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde 1 yıl yarı-zamanlı olarak çalışırken, 1 yıl da Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde dışarıdan dersler verdi. 2020 yılında Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na doçent olarak atandı. Hala aynı üniversitede dersler vermeye devam eden Dr. Genç, 2021 yılında, Türkiye'de sosyal bilimler alanındaki en prestijli ödül olan "Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Halil İnalcık Özel Ödülü"ne, 2024 yılında da İran'da sosyal bilimler sahasındaki en prestijli ödül olan "Uluslararası Farabi Ödülleri" (International Farabi Award) kapsamında en iyi yabancı araştırmacı/İranoloji sahasında seçkin bir bilim insanı (distinguished scholar, a leading personality in the field of Iranology) ödülüne layık görüldü. Çalışmalarında özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı-İran dünyası arasındaki siyasi, diplomatik, kültürel ve entelektüel temaslara odaklanan Dr. Genç'in bu alanlarda bir kaç kitap ile makaleleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Vural Genç

Bitlis Eren University
vuralgenc@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9733-9945

Vural Genç received his Ph.D. in Early Modern History from Istanbul University's Department of History in 2014. Continuing his academic activities, he became an associate professor in 2019 and, in 2020, was appointed an associate professor with tenure at Bitlis Eren University, Department of History. In 2024, he was promoted to full professor. He has also been a visiting scholar at Istanbul 29 Mayıs University and Ankara Social Sciences University. Dr. Genç's research centers on the political, diplomatic, cultural, and intellectual interactions between the Ottoman and Iranian worlds during the 15th and 16th centuries. He is the author of several books and numerous scholarly articles. His contributions to Ottoman and Iranian histories have garnered international acclaim. In 2021, he received the "Halil İnalcık Special Award" from the Turkish Academy of Sciences (TÜBA), one of the most prestigious awards in social sciences in Turkey. In 2024, he was presented with the "International Farabi Award" in Iran, which acknowledged him as a distinguished scholar and a leading figure in Iranology, recognizing him among the foremost non-Iranian researchers on the history and culture of Iran.

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Özet	19
Önsöz	27
Giriş	39
I. İkinci Doğu Seferinin Tarihî Seyri	39
a. Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve Tarihi Arka Planı	39
b. İkinci Doğu Seferi: Sebepler ve Elkas Mirza Meselesi	42
c. İkinci Doğu Harekâtının Başlaması ve Seyri	58
d. Elkas Mirza'nın Akıbeti	107
e. İkinci Doğu Seferinin Son Safhası	117
II. İkinci Doğu Seferi Ruznamçe Defteri	125
a. Ruznamçe Geleneği ve Kökeni	125
b. Sefer Hiyerarşisi, Hazine ve Ordu Mevcudu	147
c. Güzergâh ve Sevkiyat	158
d. Lojistik	200
e. Gelirler ve Kaynakları	220
f. Harcamalar	231

Sözlük	243
Kaynaklar	253
Metin	261

Table of Contents

Preface

Abstract	23
Foreword	33
Giriş	39
I. The Historical Course of the Second Eastern Campaign	39
a. Sultan Suleiman's Second Eastern Campaign and Its Historical Background	39
b. The Second Eastern Campaign: Underlying Causes and Alqas Mirza Question	42
c. The Beginning and Course of the Second Eastern Campaign	58
d. The Fate of Alqas Mirza	107
e. The Final Phase of the Second Eastern Campaign	117
II. The Ruznamçe Register of the Second Eastern Campaign	125
a. The Ruznamçe Tradition and Its Origins	125
b. Campaign Hierarchy, Treasury, and Army Strength	147
c. Route and Shipment	158
d. Logistics	200
e. Revenues and Resources	220
f. Expenditures	231

Glossary	243
Bibliography	253
Text	261

Özet

1520’de babası Yavuz Sultan Selim’in vefatının akabinde tahta çıkan ve modern literatürde “Kanuni” sıfatıyla şöhret bulan I. Süleyman’ın 46 yıl süren uzun saltanatı sırasında Osmanlılar cihanşümül karakterde bir cihan devletine dönüşmüştür. Onun başlıca hedefleri arasında sadece Batı dünyasına karşı yeni bir “gaza” mücadelesini başlatmak değil aynı zamanda Doğu’da beliren ve bir bakıma alternatif bir siyasi yapı oluşturan Safevileri tamamıyla ortadan kaldırmak olarak iki ana eksende toplanmış görünmektedir. 1534’te Safevilere yönelik başlatılan uzun soluklu ilk seferde (İrakeyn seferi) arzu edilen neticelerin tam olarak elde edilmemesinin ardından Osmanlı tarafına sığınan Şah Tahmasb’ın kardeşi Elkas Mirza’nın tahriklerinin de etkisiyle yeni bir sefere daha girildi. “İslam dünyasının koruyucusu olma” misyonunun bir göstergesi olarak meşruiyet kazandırılan bu ikinci harekât, 1548 senesi Mart’ının sonunda bizzat Sultan Süleyman’ın kalabalık ordusunun başında İran’a doğru yürümesiyle başlamış oldu. Bu seferde padişaha, oğlu Şehzade Cihangir’in yanında Rüstem, Ahmed, Mehmed ve Haydar paşaların da bulunduğu saray erkânı ve tahmini 70-80 bin kişiden oluşan ordusu eşlik ediyordu. Neredeyse bir yıl öncesinde başlayan kusursuz sefer organizasyonunun getirdiği kolaylıklar sayesinde ilerleyen, ancak yer yer de iklim, coğrafya ve sahadaki bazı dezavantajların

yarattığı problemlerle karşılaşan ordu, ilkbaharın soğuk ve yağmurlu günlerinde Eskişehir-Konya-Kayseri hattını takiben Sivas-Erzincan-Erzurum-Erciş ve Bargiri'den geçerek Hoy'a ardından da Merend yoluyla Tebriz'e ulaştığında yaz sıcakları iyice bastırılmış bulunuyordu. Padişah ve ordusu aşağı yukarı 4 aylık uzun ve yorucu bir seferin ardından geldiği Safevi başkenti Tebriz'i boşaltılmış buldu. Şah Tahmasb bir önceki seferde olduğu gibi ateşli silahlarla donanmış ezici Osmanlı gücü karşısına çıkmadı. Buna karşılık sefer güzergâhını yakma-yıkma ve boşaltma, lojistik kaynaklarını kurutma şeklinde yıpratıcı bir strateji izledi. Tebriz 1548 yazında kısa süreliğine ele geçirildi ve Elkas Mirza burada Safevi tahtına oturtuldu. Böylece görünüş itibarıyla Osmanlılara bağlı "Sünnî" çatılı yeni bir Safevi idaresi ortaya çıkmıştı. Ancak Tebriz'deki birkaç günlük ikamet boyunca başlayan kıtlık, hayvan ölümleri, civardaki Safevi tazyiki gibi olumsuzlukların tesiriyle Sultan Süleyman buradan çekilme kararı aldı. Temmuz ayının sonunda Tebriz'den ayrılan ordu, Urumiye Gölü'nün kuzey batısından dolanarak Ağustos ortasında Van Kalesi önlerine geldi ve buradaki kuşatmaya hız vererek kaleyi ele geçirdi. Safevi meselesinin tam çözülmemesi, diğer taraftan da kışın yaklaşması Halep'te konaklamayı zorunlu kıldı. Padişah 1548-49 kışını Halep'te geçirirken Elkas Mirza'yı bir kısım birlikle Irak-ı Acem ve Fars vilayetlerine, Ahmed Paşa'yı da Gürcistan tarafına gönderdi. Tahmasb'a yönelik yapılan bu ikinci harekât planı da işe yaramadı. Üstelik istediğini elde edemeyeceğini anlayan Elkas Mirza'nın ağabeyi Şah Tahmasb ile irtibata geçtiği ortaya çıktı. Bir taraftan Osmanlı ordusu diğer taraftan Safevi ordusunun arasında kalan Elkas, neticede ağabeyi tarafından ele geçirilerek idam edildi. Böylece bu ikinci İran seferinin "müşevviki" ortadan kalkmış oldu. Osmanlılar bu seferde Safeviler için çok önemli bir ileri karakol olan Van'ı ele geçirdiler, Çoruh boyunca zapt ettikleri yerler sayesinde kuzey doğudaki hâkimiyetlerini pekiştirmiş oldular. Sultan Süleyman 11 Aralık 1549'da İstanbul'a döndüğünde iki yıla

uzanan seferin hayli masraflı muazzam organizasyonuna karşılık ekonomik anlamda fazla bir şey elde edemediyse de Safevilerin Anadolu'da artan gücünü biraz da olsa kırmayı başarmıştı.

Osmanlı malî bürokrasisinin sefer organizasyonu ile alakalı olarak hazırladığı hazine gelir giderlerini gündelik olarak gösteren ruznamçe adı verilen defter serileri, lojistik meseleler kapsamında yapılacak çalışmalar için dakik ve eşsiz bilgiler sunarlar. Bu tür defterlerin erken tarihli örneklerine Osmanlı arşivlerinde ne yazık ki çok nadir olarak rastlanır. Burada yayına hazırladığımız hazine ruznamçe defteri, 1548-49 Doğu seferi boyunca hazineye kaydedilen gelirler ve buradan yapılan harcamaları günbegün göstermesi bakımından hem büyük kıymeti haizdir hem de Osmanlı bürokrasisinin ulaştığı mükemmeliyeti açık şekilde ortaya koyan erken tarihli bir örneğin temsilcisidir. Söz konusu defter, hazinenin normal işleyişi çerçevesinde tutulmuş görünür. Keza 1548-49 seferi harcamalarını da ihtiva eder. Hazine mevcudunun nakdî ve eşya cinsinden dökümünün yapıldığı defter, sefer boyunca gelirlerin ve harcamaların hangi menzilde ve tarihte kaydedildiğini büyük bir ihtimamla gösterir. Sefer sırasında tutulan bu defter, gelir ve harcama kalemlerinin tek tek dökümlerini ihtiva eder. Bu sayede gelirlerin kaynakları ile tam olarak nerelere harlandığı açıkça anlaşılır. Ruznamçe defterinin verdiği bilgilerden hareketle yaklaşık iki sene süren bu seferde hazineye toplamda ne kadar nakdî ve mal cinsinden irat kaydedildiğini, bunun ne kadarının harcılandığını, gelir-giderin aylara göre ortalamasını kabaca hesaplamak ve hazinenin nakdî anlamda darlığa düşüp düşmediğini anlamak mümkündür. Defter sadece hazine işlemleri açısından değil sefere dair tarihî hadisata dayalı çok dakik bilgiler vermesi açısından da oldukça önemlidir. Safevilerle olan karşılaşmalara dair ayrıntılar, sefer boyunca yapılan atamalar, gelen elçiler, sefere katılan bürokratik ve askerî erkân, yaşanan asker ölümleri ve bunlara ait terekeler, ordu

için satın alınan zahire ve hayvan fiyatları, hazinedeki nakit cinsleri ve bunların akçe karşısındaki değeri gibi daha birçok ayrıntıya bu defter sayesinde ulaşılabilir.

Abstract

In 1520, following the death of his father, Sultan Selim I, Suleiman I, known in modern historiography as “Suleiman the Magnificent” (*Kanuni*), ascended the throne. During his long reign, which lasted 46 years, the Ottoman Empire transformed into a universal and global power, establishing itself as a world state of unparalleled stature. Among his primary objectives, Suleiman the Magnificent focused on two main fronts: initiating a renewed *ghaza* (holy war) campaign against the Western world and completely eliminating the Safavids in the East, who had emerged as an alternative political entity to the Ottoman Empire. In 1534, during the first long-term campaign against the Safavids (Iraqeyn Campaign), the desired outcomes were not fully achieved. Subsequently, influenced in part by the provocations of Alqas Mirza, the brother of Shah Tahmasp, who had sought refuge with the Ottomans, a new campaign was launched. This second campaign, legitimized as a demonstration of the Ottoman Empire’s mission to serve as the “protector of the Islamic world,” commenced at the end of March 1548, with Sultan Suleiman personally leading a large army toward Iran. During this campaign, Sultan Suleiman was accompanied by his son, Şehzade Cihangir, along with prominent courtiers, including Rüstem, Ahmed, Mehmed, and Haydar Pashas. The army, estimated to consist

of approximately 70,000 to 80,000 troops, also joined the expedition. Advancing with the advantages provided by a meticulously planned campaign organization initiated almost a year earlier, the army encountered occasional challenges posed by climate, geography, and certain field disadvantages. Following the Eskişehir-Konya-Kayseri route during the cold and rainy days of spring, the forces proceeded through Sivas, Erzincan, Erzurum, Erciş, and Bargiri, eventually reaching Khoy and then Tabriz via Marand. By the time they arrived, the summer heat was at its peak. After a long and exhausting campaign of approximately four months, the Sultan and his army arrived at the Safavid capital, Tabriz, only to find it abandoned. As in the previous campaign, Shah Tahmasp did not confront the overwhelming Ottoman forces, armed with superior firepower. Instead, he employed a scorched-earth strategy along the campaign route, destroying, depopulating, and depleting logistical resources to wear down the Ottoman army. In the summer of 1548, Tabriz was briefly captured, and Alqas Mirza was installed on the Safavid throne, establishing, at least in appearance, a new Safavid administration aligned with the Ottomans under a Sunni framework. However, the brief occupation of Tabriz was marred by adverse conditions, including famine, livestock deaths, and pressure from nearby Safavid forces. Challenges compelled Sultan Suleiman to decide to withdraw. At the end of July, the army departed from Tabriz, circled around the northwestern shore of Lake Urmia, and reached the vicinity of Van Castle by mid-August. Intensifying the siege, the Ottomans successfully captured the castle. The unresolved issue with the Safavids, along with the approaching winter, made it necessary for the army to winter in Aleppo. While Sultan Suleiman spent the winter of 1548-49 in Aleppo, he sent Alqas Mirza with some troops to the provinces of Iraq-i Ajam and Fars for raiding, and Ahmed Pasha was dispatched to the Georgian region. This second campaign against Shah Tahmasp also proved

unsuccessful. Furthermore, it was revealed that Alqas Mirza, realizing he would not achieve his objectives, had made contact with his brother, Shah Tahmasp. Caught between the Ottoman and Safavid armies, Alqas was eventually captured by his brother and executed. With his death, the main instigator of this second campaign against Iran was removed. In this campaign, the Ottomans captured Van, a crucial base for the Safavids, and solidified their control over the northeastern region through the territories they seized along the Çoruh River. When Sultan Suleiman returned to Istanbul on December 11, 1549, after a costly and vast two-year campaign, the economic returns were minimal. However, he had succeeded in somewhat weakening the growing power of the Safavids in Anatolia.

The *ruznamçe* series, led by the Ottoman financial bureaucracy to track daily revenue and expenditure for campaign organization, provide precise and invaluable information for logistical studies. *Ruznamçes* offer detailed insights into the financial and logistical aspects of military campaigns. Early examples of such records are rarely found in the Ottoman archives. The treasury *ruznamçe* register we have prepared for publication is of great value, as it documents the daily revenues and expenditures recorded by the treasury during the 1548-49 Eastern campaign. It not only holds significant historical importance but also serves as a representative of an early example that clearly showcases the excellence of Ottoman bureaucracy. This register appears to have been maintained within the framework of the treasury's normal operations, also encompassing the expenses of the 1548-49 campaign. *Ruznamçe* register provides a detailed breakdown of the treasury's assets in terms of cash and goods. It carefully records the revenues and expenditures during the campaign, noting the specific locations and dates of these entries with great attention to detail. This register, kept during the campaign,

contains detailed breakdowns of the income and expenditure items. As a result, it clearly reveals the sources of the revenues and exactly where the funds were allocated. Based on the information provided by the *ruznamçe* register, it is possible to roughly calculate the total amount of cash and goods recorded in the treasury during this two-year campaign, how much of it was spent, and the average monthly income and expenditure. It allows for an assessment of whether the treasury faced any financial strain in terms of cash. The register is not only important for understanding the treasury's operations but also provides highly detailed information about the historical events of the campaign. It offers insights into various aspects, such as the encounters with the Safavids, appointments made during the campaign, incoming ambassadors, the bureaucratic and military personnel involved, soldier casualties and their belongings, the prices of supplies and animals purchased for the army, the types of currency in the treasury, and their value in *akçe*. These and many other details can be accessed through this register.

Önsöz

Osmanlı bürokrasisinin özellikle maliye meseleleri çerçevesinde erken tarihlerden itibaren belirli bir sisteme kavuştuğu bilinmektedir. Osmanlı tarihinin bugüne ulaşan en eski belgelerinin vakıf, mülkname, timar, tahrir, hazine kayıtları olması bu durumu açık şekilde ortaya koyar. Yapılan incelemeler Osmanlı defter tutma geleneğinin kendisinden önceki Selçuklu/İlhanlı ve Beylikler ile irtibatlandırılabilceğini göstermiştir. Bilhassa maliye sisteminde gelir-giderleri ihtiva eden defterlerin gündelik tasnif ve tasarım içinde mevcudiyetine dair ilk örnekler, İlhanlı hazine defterlerinin tutuluş ve hazırlanış mantığı hatta yazı siliyle büyük benzerlik arz eder. Bu tür defterlerin zamanımıza ulaşan erken tarihli nüshaları 15. yüzyılın ilk çeyreği sonlarına iner. Hazineyi değil ama timar sisteminin temelini oluşturan ve kaynakların bu zeminde tespitinin kayıtlarını muhtevi tahrir defterlerinin erken örneklerinin mevcudiyeti hattı zatında Osmanlı bürokrasisinin, beylikten devlete geçiş süreçlerinin yaşandığı bir önceki asrın ortalarında tekemmül etmiş olduğu yolunda ciddi bir karine sağlar. Fetret döneminin hadiselerini içinde yaşayarak nazma döken bazı şairlerin manzum anlatımları içinde asker toplama yanında maliye bürokrasisini gündeme getiren “siyakat” teriminin kullanılmış olması bu durumun ilginç bir yansıması şeklinde mütalaa edilebilir. Gündelik gelir ve giderlerin kayıt-

larının titizlikle tutulup bunların saklanması, mali planlama mantalitesinin varlığına delalet ettiği gibi merkezi devlet yapılanmasının sistematığı açısından da büyük önem arz eder.

Tabii ki böyle bir devlet yapılanması içinde hazine teşekkülü, bununla ilgili bürokrasinin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Hazine kayıtlarının saklanması ve düzenli tutulması ilerideki türlü planlamalar açısından da önemli bir yeri haiz olacaktır. Bu cümleden olarak Ruznamçe denilen harcamaları ve gelirleri geliş ve çıkışlarına göre tarih temelli olarak gösteren defterlerin, devletin mali sisteminin yapısının mahiyetini anlamak yanında, devlet zihniyeti ve yönetim felsefesinin farkına varmak açısından mühim bir anlamı vardır. Bu tür defterlerin hazine mantığı içinde merkezi modelleme, modern devletin oluşumuna yönelik teorik açıklamalar ve örneklemeler bakımından yeni açılımlar ve yönelimler sağlayacağı muhakkak gözüktür.

Burada geniş bir değerlendirme ile neşre hazırladığımız elinizdeki hazine ruznamçe defterinin benzerleri yanında öne çıkan temel hususiyeti, çıkılan büyük bir sefere ait merkezi harcamaları ve gelir kaynaklarıyla bu harcamaların nasıl finanse edilmiş olduğunu gösteren erken tarihli ve aynı zamanda son derece düzenli ve titiz tutulmuş standart örneklerden biri olmasıdır. Defter Kanuni Sultan Süleyman'ın 1548'de Safeviler üzerine yürüdüğü ikinci seferine ait merkezi hazinenin gündelik kayıtlarını ihtiva etmektedir. Büyük ve uzun soluklu bir askerî harekâtın merkezi hazineye olan maliyeti yanında irat ve masrafların niteliği, lojistik meseleler itibarıyla pek farklı alanlarda bilgilerimizi takviye eden defterdeki kayıtlar, ihtiyaca matuf yapılan alımlar, gelir türleri, maaşlara dayalı harcamaya kalemleri, hediyeler ve bunların cins ve nitelikleri gibi pek mütenevvi husus yanında bu seferin askerî yönü, siyasi gelişmeler, elçilerin geliş-gidişleri, diplomasi, savaşın mahiyeti, merkezi personel, hizmetli ve asker sayıları bakımından ayrıca değerlendirilmeye müsait kıymetli verileri ihtiva etmektedir.

Osmanlı defter tutma tekniği itibarıyla son derece itinayla hazırlanmış olan ve bu açıdan da önemli bir misal teşkil eden söz konusu hazine ruznamçe defterinin ortaya çıkışının ayrı bir hikâyesi olduğunu da belirtmeliyim. Bilindiği gibi Osmanlı Arşivi'ndeki belge ve defter serilerinin tasnifi halen devam etmekte olup kataloglama, özetleme işleri yoğun şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra tasnif dışı hayli evrakın ve defter parçalarının var olduğuna dair öteden beri araştırmacı kesim arasında birtakım haberlerin dolaştığı da malumdur. Arşivin depolarında kıyıda köşede kalmış, fiziki şartlarının hayli kötü olması sebebiyle henüz el atılmamış evrak ve defter parçası yığınlarının bulunduğu ve bunlar içinde tarihi eskiye gidenlerin var olduğu bilgisi, tabii ki konuyla ilgilenen araştırmacılarda heyecanlı bir beklentinin oluşmasına yol açmıştır. Nitekim bu beklentiler yakın zamanda bir grup hassas arşiv uzmanının çabalarıyla boşa çıkmamış oldu. Onlar kaderlerine terkedilmiş durumdaki bu malzemeye el atarak kurtarma ve araştırmacının hizmetine sunma gibi büyük takdirle karşılanacak bir işi gerçekleştirdiler. Bu daha önce bilinmeyen malzeme içinde özellikle artık yeni bir belge veya defter çıkma ümidi içinde bulunulmayan 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıla ait mîrî ahkâm (sonradan mühimme), tayin kayıtlarını ihtiva eden ruus, türlü maliye ahkâm, tahrir, ruznamçe defterleri ya parçalar halinde ya da bütün olarak ortaya çıktı ve derhal temizlenip ilgili tasniflere eklendi.

Tasniflere dağıtılan bu yeni evrak/defter serisi içinde her şeyiyle tam bir mahiyette olan 1548 tarihli Safeviler üzerine yapılan ikinci seferin hazine irat ve harcamalarını ihtiva eden ruznamçe de yer almaktaydı. Aslında bu yeni çıkan defterlerden daha tasnife dâhil edilmeden önce haberdar olmuşum. Hatta bunlardan bazı örnekleri tasnif edilmeden önce görme imkânı dahi bulmuşum. Bunlar içinde bilhassa benzerlerinin erken tarihli ama mükemmel şekilde tutulmuş örneği olan 1548 tarihli ruznamçe defteri özel bir ilgiyi hak

edecek derecede dikkat çekiyordu. Tam da bu sırada Kanuni Sultan Süleyman üzerine monografik bir kitap hazırlamakta olduğumdan hemen ilgililere başvurarak bu defterin bir an önce tasniflere intikali için müracaatta bulunmuştum. Benim gibi konuya alaka gösteren ve bundan haberdar olan başka birkaç meslektaş daha bana katıldı. Böylece defteri görme ve derinlemesine inceleme fırsatı bulmuş oldum. 1548 seferi hakkında bilgilerimizi genişleten ve yeni yaklaşımları ortaya koyabilme kapasitesini haiz olduğunu anladığım defterden öncelikle hazırlamakta olduğum monografide bolca istifade ettim. Bu arada defterin neşri ve üzerinde hassaten çalışılması gerektiği düşüncesine kailken bu özel defterin neşredilmesinin yeni katkılar sağlayacak derecede öneminin farkına varan ve akademik dünyaya sağlam bir edisyonunun sunulması gerektiği konusunda benimle hemfikir olan değerli meslektaşım Vural Genç devreye girdi ve beraber böyle bir çalışmaya hemen başlamış olduk. Defterin ana tarzı ilgili defterler üzerinde çalışan meslektaşların da yakından bildiği üzere İlhanlı geleneğini yansıtacak şekilde Farsça ağırlıklı olduğundan okunması ve anlamlandırılması belirli bir zorluk ortaya çıkarıyordu. Fakat bunlar Vural Genç'in özverili tetkikiyle kolayca aşılmış oldu.

Bu arada defterdeki bilgileri Kanuni ile ilgili kitabımda kullanarak (*Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*, TTK Yayınları, Ankara 2022) ne gibi bilgileri haiz olduğunu, nasıl kullanılabileceğini bu çerçevede göstermiştim. Defter tabii ki başka araştırmacıların da alakasını çekti. Ayrıca bir doktora çalışmasının temelini oluşturdu. Defter üzerindeki çalışmalarımızı tamamlayarak teknik bazı işleri halledip yayına hazır hale getirdiğimiz sırada da H. Yapıcı'nın tezinin 2023 sonlarında tamamlandığını öğrendik. Görebildiğimiz kadarıyla defterin verileri bağlamında emek mahsulü bir çalışma olduğunu, fakat defterin aslının neşrinin yapılmadığını müşahade ettik. Bundan dolayı yaptığımız çalışmanın zikredilen doktora teziyle yaklaşım itibarıyla benzerliği bulunmadığını rahatlıkla belirtmeliyim.

Defteri neşre hazırlarken yukarıda da belirttiğim gibi ayrıntılı bir değerlendirme yapıp bize sunduğu verileri tasnif ederek giriş kısmında okuyucularımızın dikkatlerine sunduk. Hazırladığımız tablo ve grafiklerle bu verileri anlaşılır kılmaya çalıştık ve böylece 1548 seferinin merkezi hazineye dayalı bir mali portresini çıkarmaya gayret ettik. Tabii ki buradaki veriler bütün bir sefere ait masrafları muhtevi değildir. Sadece merkezi hazineye intikal eden gelirler ve harcamalar esas alınmış olup diğer paşalar, beyler ve bunların kapı halkı, eyalet askerlerinin sarfiyatını göstermemektedir. Bu durum önemli bir eksiklik olarak mütalaa edilebilirse de en azından merkezi hazine temelli olarak nasıl bir gelir çeşitliliği ve harcama kalemleri olduğunu anlamak, keza maaşlı personelin sayılarını tam olarak tespit edebilmek, zahire fiyatları, bunların oynaklığı, çekilen sefer sıkletinin mali yansımaları, gelen hediyelerin cinsleri, verilenlerin de mahiyeti ve bunlara yönelik satın alımlar, mal ve hizmet bedelleri gibi pek çeşitli konularda zengin bir birikimi ortaya koymak, sadece iktisadî, idarî değil maddî kültür unsurlarını (kumaş adları, aletler, araç gereçler, eşyalar vs. gibi) da görmek, bunlardan hareketle sosyal boyutta bazı sonuçlara ulaşmak mümkün olmuştur.

Defterin metnini hazırlarken olabildiğince dikkatli olmaya ve Farsça ibareleri açıklayarak kayıtları anlaşılır kılmaya çalıştığımızı ifade etmeliyim. Defter Osmanlı maliyesinde kullanılan bir Farsça ile yazılmış olduğundan malî bürokrasinin ürettiği belgelerin diline alışık tarihçilerin rahatlıkla anlayacağı türdendir. Ancak buna rağmen kitabın sonuna eklediğimiz Farsça fiil, kelime ve kavramları içeren sözlük sayesinde okuyucu metni çok daha rahat anlayabilecektir. Defterdeki keşidelerin altına yerleştirilmiş olan maddeleri transkripsiyon metinde aynı keşidelerin altına kaydettiğimizi belirtmek gerekir. Böylece hangi maddenin nereye ait olduğu şeklinde ortaya çıkabilecek herhangi bir kargaşanın da önüne geçilmiş oldu. Ayrıca *irad* ve *masraf* keşidelerinin altındaki kayıtlar, sıralamasında bir

karmaşı olmaması için maddelendirildi. Özetle defterde takip edilen sistemi birebir transkripsiyon metne yansıtmaya çalıştık. Bu arada muhtemel birtakım eksiklikler ve hatalarımız tabii ki olmuştur, çalışmanın boyutu itibarıyla bunun hoşgörüle karşılanacağını umuyorum. Farsça okuma ve imla tarzı itibarıyla bazı itirazların olabileceğini de var sayıyorum. Ama burada olabildiğince Osmanlı telaffuzuna uygun, alışılmış bir şekilde yazmaya gayret ettiğimizi vurgulamak isterim.

Son olarak bu çalışmamız sırasında bize türlü şekillerde yardımcı olan meslektaşlarımız Ensar Köse, Özgür Kolçak, Kioumars Ghereghlou, Zülfiye Koçak, Christiane Czygan ve Mustafa Dehqan'a, defteri ortaya çıkarıp haber veren değerli arşiv uzmanı arkadaşlarımıza özel olarak müteşekkir olduğumuzu belirtmeyi mutlu bir vazife addederim. Ayrıca metnin en iyi şekilde yayınlamasını sağlayan Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) kıymetli yetkililerine teşekkürü borç bilirim.

Feridun Mustafa Emecen

Bakırköy/Aralık 2024

Foreword

It is well-known that Ottoman bureaucracy, particularly in the context of financial matters, had established a structured system from an early period. This is clearly evidenced by the fact that the oldest surviving documents of Ottoman history include records related to *waqf* (endowments), *mülkname* (property deeds), *timar* (land grants), *tahrir* (land surveys), and treasury accounts. Studies have shown that the Ottoman tradition of record-keeping can be linked to its predecessors, including the Seljukid, Ilkhanid, and Beylik administrations. Notably, the earliest examples of financial records containing income and expenditure, organized within a daily classification and design framework, bear significant resemblance to the methodology and writing style of Ilkhanid treasury registers. Early surviving copies of such registers date back to the late first quarter of the 15th century. While these do not pertain directly to the treasury, they include early examples of *tahrir* registers, which recorded the allocation of resources forming the foundation of the *timar* system. The existence of these early examples provides significant evidence that Ottoman bureaucracy had already reached an advanced level of development by the mid-14th century, during the transition from a principality to a centralized state. The use of the term *siyakat*—a term associated with financial bureaucracy—within the poetic narratives of certain poets who lived

through and described the events of the Interregnum (Fetret) can be considered a fascinating reflection of this development. The meticulous recording and preservation of daily income and expenditure not only indicate the existence of a financial planning mentality but also hold great significance for understanding the systematic structure of the centralized state apparatus.

Naturally, within such a state structure, the establishment of a treasury would lay the groundwork for the development of a related bureaucracy. The preservation and systematic maintenance of treasury records would have held significant importance for future planning. In this context, the *Ruznamçe* registers, which chronologically document revenues and expenditures, are crucial not only for understanding the structure of the state's financial system but also for gaining insight into the state's mentality and governance philosophy. Within the framework of the treasury concept, these registers provide a centralized model that offers valuable theoretical explanations and examples, paving the way for new perspectives and approaches in understanding the formation of the modern state.

The treasury *Ruznamçe* register presented here, prepared for publication with a comprehensive analysis, stands out among similar examples due to its key features. It represents an early and meticulously maintained standard example that documents the central expenditures and revenue sources associated with a major military campaign, as well as how these expenditures were financed. The register contains the daily records of the central treasury during Sultan Süleyman the Magnificent's second campaign against the Safavids in 1548. Beyond documenting the financial burden of a large and prolonged military expedition on the central treasury, the register offers valuable insights into various aspects of income and expenditures. These include procurement tailored to specific needs, types of revenues, salary-based expenses, gifts along with their types and qualities, as well as details on the military

aspect of the campaign, political developments, the comings and goings of envoys, diplomacy, the nature of the conflict, and data on central personnel, servants, and troop numbers. Such diverse and detailed information makes the register a crucial resource for further analysis in multiple fields.

The *Ruznamçe* register in question, meticulously prepared in line with Ottoman record-keeping techniques and serving as an important example of its kind, also has a unique story behind its discovery. As is well-known, the classification of document and register series in the Ottoman Archives is an ongoing process, with cataloging and summarization efforts being conducted extensively. Furthermore, there have long been reports among researchers about the existence of unclassified documents and fragments of registers. It is common knowledge that the archives contain piles of neglected materials, some tucked away in corners under poor physical conditions, including items dating back to earlier periods. This has naturally generated a sense of anticipation among scholars interested in the subject. Recently, this anticipation was rewarded thanks to the efforts of a group of diligent archival specialists. These experts undertook the commendable task of salvaging and making accessible materials that had been left to decay. Among this previously unknown material were documents and registers from the late 15th and 16th centuries—an era where the discovery of new items was considered highly unlikely. These included *mîrî ahkâm* (later known as *mühimme* registers), appointment records (*ruus*), various financial decrees, land surveys (*tahrir*), and *ruznamçe* registers, either in fragments or intact. Once recovered, these items were promptly cleaned and incorporated into the relevant classifications, enriching the archive and offering new possibilities for scholarly research.

Among the newly classified series of documents and registers was the *Ruznamçe* containing the income and expenditures of the treasury during the second campaign against the Safavids

in 1548—a fully intact and comprehensive example. In fact, I had learned about these newly discovered registers even before they were incorporated into the classifications. I was even fortunate enough to examine some of them prior to their official cataloging. Among these, the 1548 *Ruznamçe* stood out as an exceptionally well-maintained early example, deserving particular attention. At that time, I was in the midst of preparing a monograph on Sultan Süleyman the Magnificent. Recognizing the value of this register for my research, I immediately reached out to the relevant authorities to request its prompt classification and inclusion in the archives. A few colleagues who, like me, were interested in this topic and aware of the register also joined me, allowing us to examine it in depth. I quickly realized that the register had the potential to expand our understanding of the 1548 campaign and facilitate new approaches to its study. I extensively utilized it in the monograph I was preparing at the time. Meanwhile, I had already become convinced that this unique register needed to be published and studied in detail. My esteemed colleague Vural Genç, who also recognized the importance of publishing this register and agreed that a rigorous edition should be presented to the academic community, stepped in. Together, we promptly began this project. As those familiar with related registers are well aware, the format of this register reflects the Ilkhanid tradition, being predominantly in Persian. This presented certain challenges in reading and interpreting its content. However, these difficulties were effectively addressed thanks to Vural Genç's dedicated and meticulous efforts.

In my recently published book *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı* (*Kanuni Sultan Süleyman and His Era*, TTK Publications, Ankara 2022), I demonstrated how the information from the register could be used, showing its relevance and potential for research. Naturally, the register also attracted the interest of other researchers and even formed the basis of a doctoral thesis. While

we were finalizing our work on the register and preparing it for publication, we learned that the thesis was completed by the end of 2023. From what we could observe, the thesis was a significant contribution in terms of the register's data, though it did not include the publication of the original register. I must emphasize that our approach in the publication of the register differed from that followed in the doctoral thesis.

As I mentioned earlier, while preparing the register for publication, we conducted a detailed evaluation and categorized the data, presenting it in the introductory section for the readers' attention. With the help of tables and graphs, we aimed to make these data more understandable, striving to create a financial portrait of the 1548 campaign based on the central treasury. Of course, it is important to note that the data does not cover all the expenses of the entire campaign. It focuses solely on the revenues and expenditures that were transferred to the central treasury, and does not include the expenditures of other Pa-shas, Beys, their entourages, or the provincial troops. While this limitation may be considered a significant gap, it is still possible to gain valuable insights into the diversity of revenues and expenditure categories based on the central treasury. Additionally, the register allows for the precise identification of the number of salaried personnel, fluctuations in grain prices, the financial impact of the campaign's logistics, the types of gifts received, the nature of those given, related purchases, and the costs of goods and services. By examining such a wide array of topics, the register offers a rich accumulation of data that highlights not only economic and administrative aspects but also material culture elements (such as fabric types, tools, equipment, and other goods). From this, it becomes possible to draw social conclusions, shedding light on various dimensions of the period.

When preparing the text of the register, we made every effort to be as meticulous as possible and tried to make the records more understandable by providing explanations for

the Persian terms. Since the register was written in Persian, the language used in Ottoman finance documents, historians familiar with the language of financial bureaucracy would find it relatively easy to comprehend. However, to further assist the reader, we included a glossary at the end of the book containing Persian verbs, words, and concepts, which will significantly aid in understanding the text. It is important to note that the items placed under the *keşide* (sections) in the register were transcribed under the same *keşide* in the transcription text. This approach eliminates any confusion about which item corresponds to which section. Additionally, the records under the income and expenditure *keşide* were numbered to ensure there was no disorder in their sequence. In short, we aimed to faithfully reflect the system followed in the original register in the transcription text. While there may be some potential shortcomings or errors, I hope that readers will approach them with understanding, given the scope of the work. I also anticipate that there may be some objections regarding the style of Persian reading and spelling. However, I would like to emphasize that we made a conscious effort to write as closely as possible to the Ottoman pronunciation and in a manner consistent with common usage.

Finally, I am pleased to express my sincere gratitude to our colleagues Ensar Köse, Özgür Kolçak, Kioumars Ghereghlou, Zülfiye Koçak, Christiane Czygan, and Mustafa Dehqan, who provided invaluable assistance in various ways during this project. I would also like to extend a special thank you to the esteemed archive specialists who uncovered and brought the register to our attention. Additionally, I am deeply grateful to the valuable officials of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) for ensuring the best possible publication of this work.

Feridun Mustafa Emecen

Bakırköy/December 2024

Bu kitap, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1548 yılında ikinci defa çıktığı Doğu seferi sırasında tutulan, hazine irat ve masraflarını gündelik olarak ihtiva eden ve Osmanlı malî bürokrasisinde “ruznamçe” adı verilen defterin neşrini ve muhteva analizini kapsamaktadır. Türünün erken tarihli mükemmel bir örneği olan söz konusu ruznamçe defteri rutin listelerden ibaret olmayıp aynı zamanda sefer boyunca gelişen çeşitli olaylara dair de kıymetli notları içerir. Safevilerle olan karşılaşmalara dair ayrıntılar, sefer boyunca yapılan atamalar, gelen elçiler, sefere katılan bürokratik ve askerî erkân, yaşanan asker ölümleri ve bunlara ait terekeler, ordu için satın alınan zahire ve hayvan fiyatları, hazinedeki nakit cinsleri ve bunların akçe karşısındaki değeri gibi daha birçok ayrıntıya bu defter sayesinde ulaşılabilir. Defterin bir başka hususiyeti ise Osmanlı bürokrasisinin ulaştığı seviyeye ve birikime dair önemli bir örnek teşkil etmiş olmasıdır. Bütün bu vasfıyla da sefer lojistiği ve organizasyonu yanında Osmanlı malî tarihi, teşkilatı ve bürokratik zihniyeti üzerine yapılacak çalışmalar için temel bir kaynak özelliği taşır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

TAKIM ISBN: 978-625-6110-34-2

9 786256 110342

ISBN: 978-625-6110-35-9

9 786256 110359

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve

Sefer Rûznâmçe Defteri

(955-956 / 1548-1549)
CİLT: II

HAZIRLAYANLAR: FERİDUN M. EMECEN - VURAL GENÇ

Kanuni Sultan Süleyman'ın
İkinci Doğu Seferi ve
Sefer Rûznâmçe Defteri
(955-956 / 1548-1549)
CİLT: 2

**Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve
Sefer Rûznâme Defteri (955-956 / 1548-1549) (Cilt: 2)**

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 62

ISBN: 978-625-6110-36-6 | 978-625-6110-34-2 (Takım)

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-36-6

Ankara, 2025

Hazırlayan

Feridun M. Emecen (Prof. Dr.)

Vural Genç (Prof. Dr.)

Editör

Zekai Mete (Prof. Dr.)

Tasarım

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Koordinatörü

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Proje Danışmanı

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Coşkun Yılmaz (Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Cansu Toprak

Baskı

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Türkiye Bilimler Akademisi

Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.

Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kitabın dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazara aittir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve Sefer Rûznâme Defteri (955-956 / 1548-1549) /

gev. Feridun M. Emecen ve Vural Genç – Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2025.

751-1497 s. ; 16,5 x 24 sm. – (Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi; 62) – Bibliyografya var:

ISBN 978-625-6110-34-2 (Tk) – 978-625-6110-36-6 (2. c)

1. Türkiye - Tarih - Osmanlı İmparatorluğu. 2. Türkiye - History - Ottoman Empire. 3. Süleyman I, Kanuni, 1520-1566

DR441 K358 2025 c. 2

956.101524

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Şifhelerinde

Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci Doğu Seferi ve Sefer Rûznâmçe Defteri

(955-956 / 1548-1549)

CİLT: 2

Hazırlayan

Feridun M. Emecen

Vural Genç

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

**Sultan Süleyman's Second Eastern Campaign and its
Rûznâme Register (955-956 / 1548-1549) (Volume: 2)**

Turkish-Islamic Scientific and Cultural Heritage Series: **62**

ISBN: 978-625-6110-36-6 | 978-625-6110-34-2 (Book boxed set)

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-36-6

Ankara, 2025

Prepared By

Feridun M. Emecen (Prof. Dr.)

Vural Genç (Prof. Dr.)

Edited By

Zekai Mete (Prof. Dr.)

Design

Murat Acar

President of TÜBA

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Publication Coordinators

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Advisors of Project

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Editorial Board of Project

Coşkun Yılmaz (Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Administrative Affairs Supervisor of Project

Cansu Toprak

Printed By

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Certificate No: 44186

© Turkish Academy of Sciences

All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences.

It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

The author bears full scientific responsibility for the book in terms of language, academic, ethics and law. Turkish Academy of Sciences has no responsibility whatsoever.

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Under the auspices of the
PRESIDENCY OF THE
REPUBLIC OF TÜRKİYE

Sultan Süleyman's
Second Eastern Campaign and its
Rûznâmçe Register
(955-956 / 1548-1549)

VOLUME: 2

Prepared By
Feridun M. Emecen
Vural Genç

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğı büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutlıyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Eski uygarlıkların ve tarihsel dönemlerin farklı coğrafyalardaki etkileri, akademik incelemeler ve popüler yayınlar aracılığıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyor. Bilim tarihinin keşfedilmemiş hazineleri, son yıllarda dünyanın dört bir yanında yapılan araştırmalarla tozlu raflardan gün ışığına çıkıyor. Bu yükselen ilgi, bilim tarihinin sadece geçmişi anlamada değil aynı zamanda geleceği şekillendirmede de genç nesiller için ilham kaynağı olmasını sağlıyor.

Türkiye, bu küresel ilgi dalgasının odak noktasında kendine ayrıcalıklı bir yer edindi. Medeniyet havzamız tarihsel ve kültürel bağlamda, farklı kültürlerin ve bilimsel geleneklerin kucaklaştığı bir merkez olageldi. Sümerlerden Hititlere, Selçuklulardan Osmanlıya, birçok medeniyet, matematikten tıbbı, astronomiden felsefeye kadar geniş bir yelpazede bilimsel çalışmalara bu topraklarda imza attı. “Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Projesi” (TİBKİM), bu benzersiz mirası koruma, belgeleme ve yayma görevini üstlenmiştir. Projenin, Cumhurbaşkanlığı himayeelerinde yürütülüyor olması ve şimdiye kadar 50’den fazla eser yayımlanması bu görevin ne kadar ciddi bir şekilde ele alındığını göstermektedir.

Proje kapsamında, Türk ve İslam dünyasının bilim tarihinde yer edinen çalışmalarının günümüze aktarılması, bu alanda çalışanlara çok boyutlu bir inceleme imkânı sunmaktadır. Bu eserlerle,

Türk-İslam bilim tarihi çalışmalarının niteliği, kapsamı ve önemi daha net görülmektedir. Ayrıca, bu alandaki boşlukları doldurmak için araştırmacılara yeni ufuklar açılmaktadır. Geçmişteki bilim insanlarımızın çalışmaları hem günümüz hem de gelecek nesiller için bir rehber, bir pusula niteliğinde olacaktır.

Bilim tarihinin günümüze ve geleceğe taşınması, toplumsal özgüveni beslemekte ve Millî Teknoloji Hamlesi için zihni bir zemin hazırlamaktadır. Türkiye'nin kendi teknolojisini üretme vizyonu, sadece maddi ve teknik yatırımlarla değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir özgüvenle mümkündür. Bu özgüven, ancak tarihî ve kültürel mirasımızın tam olarak kavranmasıyla oluşabilir. İnsanlığın edindiği bilimsel birikimin yalnızca Batı'ya ait olduğu yanılsamasından kurtulma, bugün geline seviyenin insanlığın ortak çaba ve kazanımları sayesinde mümkün olduğu ve Türk ve İslam medeniyetinin zengin katkılarının asla azımsanmaması gerektiği hakikatini hatırlama bu özgüvenin ön şartıdır.

Bu bağlamda, bu eserlerin özellikle gençlerimiz için yol gösterici olmasını umuyoruz. Genç bir bireyin, kendi kültürel ve bilimsel mirasını tanıması, bu mirası keşfetmesi, onun dünya görüşüne, amaçlarına ve özgüvenine şekil verecektir. Geleceğin bilim insanları, mühendisleri, doktorları ve akademisyenleri için proje kapsamında yayımlanan eserler, geçmişin izinde yürüyerek kendi izlerini bırakmaları için bir fırsattır.

TİBKM eserleri, tüm okuyuculara, araştırmacılara ve bilim tarihine ilgi duyan herkese açık bir okuma davetidir. Türk-İslam bilim tarihinin zenginliklerini keşfetmek ve bu keşfi gelecek nesillere aktarmak için atılan bu adımların, Türkiye'nin ve dünyanın bilimsel ilerlemesine katkı sağlamasını içtenlikle temenni ediyorum. Projede ve eserlerin yayımlanmasında emeği geçen bilim insanlarımıza ve TÜBA çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Mehmet Fatih Kacır

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birliğini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayınlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
feridunemecen@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7478-7411

1979'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nden mezun oldu. 1981'de Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nde akademik hayata başladı. 1985'de XVI. yüzyılda Manisa ve yöresinin sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatmaya yönelik doktora tezi kabul edildi. 1987'de Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. 1989'da ise doçent unvanını almaya hak kazandı. 1995'te aynı anabilim dalında profesör kadrosuna atandı. 1994-2000 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı, 2006-2007 yıllarında Avrasya Enstitüsü Müdürlüğü yaptı; halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığı görevini yürütmektedir. Alanıyla ilgili çeşitli kitapları ve çok sayıda makaleleri bulunmaktadır. Türk Tarih Kurumu bilim kurulu üyeliği yapmıştır. TÜBİTAK Danışma Kurulu üyeliğinde bulunmuştur. TÜBA asli üyesidir.

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

İstanbul 29 Mayıs University
feridunemecen@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7478-7411

Feridun Emecen graduated from Istanbul University's Faculty of Letters, Department of History, Division of Early Modern History in 1979. He began his academic career in 1981 at the same division. In 1985, he completed his doctoral dissertation, which investigated the social and economic history of Manisa and its environs in the sixteenth century. Two years later, he was appointed as an assistant professor and became an associate professor in 1989. In 1995, he was promoted to full professorship. From 1994 to 2000, he was Vice Dean of the Faculty of Letters at Istanbul University. From 2006 to 2007, he was Director of the Eurasian Institute at the same university. Currently, he is the Dean of the Faculty of Letters at Istanbul 29 Mayıs University. In addition to publishing several books and numerous scholarly articles, Professor Emecen has been a member of the Scientific Board of the Turkish Historical Society and has also served on TÜBİTAK's (Scientific and Technological Research Council of Turkey) Advisory Board. Furthermore, he is a full member of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA).

Prof. Dr. Vural Genç

Bitlis Eren Üniversitesi
vuralgenc@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9733-9945

2014 yılında İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Anabilim Dalı'nda doktora derecesini aldı. 2019 yılında doçent, 2024 yılında ise profesör oldu. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde 1 yıl yarı-zamanlı olarak çalışırken, 1 yıl da Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde dışarıdan dersler verdi. 2020 yılında Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na doçent olarak atandı. Hala aynı üniversitede dersler vermeye devam eden Dr. Genç, 2021 yılında, Türkiye'de sosyal bilimler alanındaki en prestijli ödül olan "Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Halil İnalcık Özel Ödülü"ne, 2024 yılında da İran'da sosyal bilimler sahasındaki en prestijli ödül olan "Uluslararası Farabi Ödülleri" (International Farabi Award) kapsamında en iyi yabancı araştırmacı/İranoloji sahasında seçkin bir bilim insanı (distinguished scholar, a leading personality in the field of Iranology) ödülüne layık görüldü. Çalışmalarında özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı-İran dünyası arasındaki siyasi, diplomatik, kültürel ve entelektüel temaslara odaklanan Dr. Genç'in bu alanlarda bir kaç kitap ile makaleleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Vural Genç

Bitlis Eren University
vuralgenc@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9733-9945

Vural Genç received his Ph.D. in Early Modern History from Istanbul University's Department of History in 2014. Continuing his academic activities, he became an associate professor in 2019 and, in 2020, was appointed an associate professor with tenure at Bitlis Eren University, Department of History. In 2024, he was promoted to full professor. He has also been a visiting scholar at Istanbul 29 Mayıs University and Ankara Social Sciences University. Dr. Genç's research centers on the political, diplomatic, cultural, and intellectual interactions between the Ottoman and Iranian worlds during the 15th and 16th centuries. He is the author of several books and numerous scholarly articles. His contributions to Ottoman and Iranian histories have garnered international acclaim. In 2021, he received the "Halil İnalcık Special Award" from the Turkish Academy of Sciences (TÜBA), one of the most prestigious awards in social sciences in Turkey. In 2024, he was presented with the "International Farabi Award" in Iran, which acknowledged him as a distinguished scholar and a leading figure in Iranology, recognizing him among the foremost non-Iranian researchers on the history and culture of Iran.

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Özet 769

Önsöz 777

Metin 789

Ekler 1233

Tablolar 1261

Dizin 1391

Table of Contents

Preface

Abstract	773
Foreword	783
Text	789
Appendices	1233
Tables	1261
Index	1391

Özet

1520’de babası Yavuz Sultan Selim’in vefatının akabinde tahta çıkan ve modern literatürde “Kanuni” sıfatıyla şöhret bulan I. Süleyman’ın 46 yıl süren uzun saltanatı sırasında Osmanlılar cihanşümül karakterde bir cihan devletine dönüşmüştür. Onun başlıca hedefleri arasında sadece Batı dünyasına karşı yeni bir “gaza” mücadelesini başlatmak değil aynı zamanda Doğu’da beliren ve bir bakıma alternatif bir siyasi yapı oluşturan Safevileri tamamıyla ortadan kaldırmak olarak iki ana eksende toplanmış görünmektedir. 1534’te Safevilere yönelik başlatılan uzun soluklu ilk seferde (İrakeyn seferi) arzu edilen neticelerin tam olarak elde edilmemesinin ardından Osmanlı tarafına sığınan Şah Tahmasb’ın kardeşi Elkas Mirza’nın tahriklerinin de etkisiyle yeni bir sefere daha girildi. “İslam dünyasının koruyucusu olma” misyonunun bir göstergesi olarak meşruiyet kazandırılan bu ikinci harekât, 1548 senesi Mart’ının sonunda bizzat Sultan Süleyman’ın kalabalık ordusunun başında İran’a doğru yürümesiyle başlamış oldu. Bu seferde padişaha, oğlu Şehzade Cihangir’in yanında Rüstem, Ahmed, Mehmed ve Haydar paşaların da bulunduğu saray erkânı ve tahmini 70-80 bin kişiden oluşan ordusu eşlik ediyordu. Neredeyse bir yıl öncesinde başlayan kusursuz sefer organizasyonunun getirdiği kolaylıklar sayesinde ilerleyen, ancak yer yer de iklim, coğrafya ve sahadaki bazı dezavantajların

yarattığı problemlerle karşılaşan ordu, ilkbaharın soğuk ve yağmurlu günlerinde Eskişehir-Konya-Kayseri hattını takiben Sivas-Erzincan-Erzurum-Erciş ve Bargiri'den geçerek Hoy'a ardından da Merend yoluyla Tebriz'e ulaştığında yaz sıcakları iyice bastırılmış bulunuyordu. Padişah ve ordusu aşağı yukarı 4 aylık uzun ve yorucu bir seferin ardından geldiği Safevi başkenti Tebriz'i boşaltılmış buldu. Şah Tahmasb bir önceki seferde olduğu gibi ateşli silahlarla donanmış ezici Osmanlı gücü karşısına çıkmadı. Buna karşılık sefer güzergâhını yakma-yıkma ve boşaltma, lojistik kaynaklarını kurutma şeklinde yıpratıcı bir strateji izledi. Tebriz 1548 yazında kısa süreliğine ele geçirildi ve Elkas Mirza burada Safevi tahtına oturtuldu. Böylece görünüş itibarıyla Osmanlılara bağlı "Sünnî" çatılı yeni bir Safevi idaresi ortaya çıkmıştı. Ancak Tebriz'deki birkaç günlük ikamet boyunca başlayan kıtlık, hayvan ölümleri, civardaki Safevi tazyiki gibi olumsuzlukların tesiriyle Sultan Süleyman buradan çekilme kararı aldı. Temmuz ayının sonunda Tebriz'den ayrılan ordu, Urumiye Gölü'nün kuzey batısından dolanarak Ağustos ortasında Van Kalesi önlerine geldi ve buradaki kuşatmaya hız vererek kaleyi ele geçirdi. Safevi meselesinin tam çözülmemesi, diğer taraftan da kışın yaklaşması Halep'te konaklamayı zorunlu kıldı. Padişah 1548-49 kışını Halep'te geçirirken Elkas Mirza'yı bir kısım birlikle Irak-ı Acem ve Fars vilayetlerine, Ahmed Paşa'yı da Gürcistan tarafına gönderdi. Tahmasb'a yönelik yapılan bu ikinci harekât planı da işe yaramadı. Üstelik istediğini elde edemeyeceğini anlayan Elkas Mirza'nın ağabeyi Şah Tahmasb ile irtibata geçtiği ortaya çıktı. Bir taraftan Osmanlı ordusu diğer taraftan Safevi ordusunun arasında kalan Elkas, neticede ağabeyi tarafından ele geçirilerek idam edildi. Böylece bu ikinci İran seferinin "müşevviki" ortadan kalkmış oldu. Osmanlılar bu seferde Safeviler için çok önemli bir ileri karakol olan Van'ı ele geçirdiler, Çoruh boyunca zapt ettikleri yerler sayesinde kuzey doğudaki hâkimiyetlerini pekiştirmiş oldular. Sultan Süleyman 11 Aralık 1549'da İstanbul'a döndüğünde iki yıla

uzanan seferin hayli masraflı muazzam organizasyonuna karşılık ekonomik anlamda fazla bir şey elde edemediyse de Safevilerin Anadolu'da artan gücünü biraz da olsa kırmayı başarmıştı.

Osmanlı malî bürokrasisinin sefer organizasyonu ile alakalı olarak hazırladığı hazine gelir giderlerini gündelik olarak gösteren ruznamçe adı verilen defter serileri, lojistik meseleler kapsamında yapılacak çalışmalar için dakik ve eşsiz bilgiler sunarlar. Bu tür defterlerin erken tarihli örneklerine Osmanlı arşivlerinde ne yazık ki çok nadir olarak rastlanır. Burada yayına hazırladığımız hazine ruznamçe defteri, 1548-49 Doğu seferi boyunca hazineye kaydedilen gelirler ve buradan yapılan harcamaları günbegün göstermesi bakımından hem büyük kıymeti haizdir hem de Osmanlı bürokrasisinin ulaştığı mükemmeliyeti açık şekilde ortaya koyan erken tarihli bir örneğin temsilcisidir. Söz konusu defter, hazinenin normal işleyişi çerçevesinde tutulmuş görünür. Keza 1548-49 seferi harcamalarını da ihtiva eder. Hazine mevcudunun nakdî ve eşya cinsinden dökümünün yapıldığı defter, sefer boyunca gelirlerin ve harcamaların hangi menzilde ve tarihte kaydedildiğini büyük bir ihtimamla gösterir. Sefer sırasında tutulan bu defter, gelir ve harcama kalemlerinin tek tek dökümlerini ihtiva eder. Bu sayede gelirlerin kaynakları ile tam olarak nerelere harlandığı açıkça anlaşılır. Ruznamçe defterinin verdiği bilgilerden hareketle yaklaşık iki sene süren bu seferde hazineye toplamda ne kadar nakdî ve mal cinsinden irat kaydedildiğini, bunun ne kadarının harcadığını, gelir-giderin aylara göre ortalamasını kabaca hesaplamak ve hazinenin nakdî anlamda darlığa düşüp düşmediğini anlamak mümkündür. Defter sadece hazine işlemleri açısından değil sefere dair tarihî hadisata dayalı çok dakik bilgiler vermesi açısından da oldukça önemlidir. Safevilerle olan karşılaşmalara dair ayrıntılar, sefer boyunca yapılan atamalar, gelen elçiler, sefere katılan bürokratik ve askerî erkân, yaşanan asker ölümleri ve bunlara ait terekeler, ordu

için satın alınan zahire ve hayvan fiyatları, hazinedeki nakit cinsleri ve bunların akçe karşısındaki değeri gibi daha birçok ayrıntıya bu defter sayesinde ulaşılabilir.

Abstract

In 1520, following the death of his father, Sultan Selim I, Suleiman I, known in modern historiography as “Suleiman the Magnificent” (*Kanuni*), ascended the throne. During his long reign, which lasted 46 years, the Ottoman Empire transformed into a universal and global power, establishing itself as a world state of unparalleled stature. Among his primary objectives, Suleiman the Magnificent focused on two main fronts: initiating a renewed *ghaza* (holy war) campaign against the Western world and completely eliminating the Safavids in the East, who had emerged as an alternative political entity to the Ottoman Empire. In 1534, during the first long-term campaign against the Safavids (Iraqeyn Campaign), the desired outcomes were not fully achieved. Subsequently, influenced in part by the provocations of Alqas Mirza, the brother of Shah Tahmasp, who had sought refuge with the Ottomans, a new campaign was launched. This second campaign, legitimized as a demonstration of the Ottoman Empire’s mission to serve as the “protector of the Islamic world,” commenced at the end of March 1548, with Sultan Suleiman personally leading a large army toward Iran. During this campaign, Sultan Suleiman was accompanied by his son, Şehzade Cihangir, along with prominent courtiers, including Rüstem, Ahmed, Mehmed, and Haydar Pashas. The army, estimated to consist

of approximately 70,000 to 80,000 troops, also joined the expedition. Advancing with the advantages provided by a meticulously planned campaign organization initiated almost a year earlier, the army encountered occasional challenges posed by climate, geography, and certain field disadvantages. Following the Eskişehir-Konya-Kayseri route during the cold and rainy days of spring, the forces proceeded through Sivas, Erzincan, Erzurum, Erciş, and Bargiri, eventually reaching Khoy and then Tabriz via Marand. By the time they arrived, the summer heat was at its peak. After a long and exhausting campaign of approximately four months, the Sultan and his army arrived at the Safavid capital, Tabriz, only to find it abandoned. As in the previous campaign, Shah Tahmasp did not confront the overwhelming Ottoman forces, armed with superior firepower. Instead, he employed a scorched-earth strategy along the campaign route, destroying, depopulating, and depleting logistical resources to wear down the Ottoman army. In the summer of 1548, Tabriz was briefly captured, and Alqas Mirza was installed on the Safavid throne, establishing, at least in appearance, a new Safavid administration aligned with the Ottomans under a Sunni framework. However, the brief occupation of Tabriz was marred by adverse conditions, including famine, livestock deaths, and pressure from nearby Safavid forces. Challenges compelled Sultan Suleiman to decide to withdraw. At the end of July, the army departed from Tabriz, circled around the northwestern shore of Lake Urmia, and reached the vicinity of Van Castle by mid-August. Intensifying the siege, the Ottomans successfully captured the castle. The unresolved issue with the Safavids, along with the approaching winter, made it necessary for the army to winter in Aleppo. While Sultan Suleiman spent the winter of 1548-49 in Aleppo, he sent Alqas Mirza with some troops to the provinces of Iraq-i Ajam and Fars for raiding, and Ahmed Pasha was dispatched to the Georgian region. This second campaign against Shah Tahmasp also proved

unsuccessful. Furthermore, it was revealed that Alqas Mirza, realizing he would not achieve his objectives, had made contact with his brother, Shah Tahmasp. Caught between the Ottoman and Safavid armies, Alqas was eventually captured by his brother and executed. With his death, the main instigator of this second campaign against Iran was removed. In this campaign, the Ottomans captured Van, a crucial base for the Safavids, and solidified their control over the northeastern region through the territories they seized along the Çoruh River. When Sultan Suleiman returned to Istanbul on December 11, 1549, after a costly and vast two-year campaign, the economic returns were minimal. However, he had succeeded in somewhat weakening the growing power of the Safavids in Anatolia.

The *ruznamçe* series, led by the Ottoman financial bureaucracy to track daily revenue and expenditure for campaign organization, provide precise and invaluable information for logistical studies. *Ruznamçes* offer detailed insights into the financial and logistical aspects of military campaigns. Early examples of such records are rarely found in the Ottoman archives. The treasury *ruznamçe* register we have prepared for publication is of great value, as it documents the daily revenues and expenditures recorded by the treasury during the 1548-49 Eastern campaign. It not only holds significant historical importance but also serves as a representative of an early example that clearly showcases the excellence of Ottoman bureaucracy. This register appears to have been maintained within the framework of the treasury's normal operations, also encompassing the expenses of the 1548-49 campaign. *Ruznamçe* register provides a detailed breakdown of the treasury's assets in terms of cash and goods. It carefully records the revenues and expenditures during the campaign, noting the specific locations and dates of these entries with great attention to detail. This register, kept during the campaign,

contains detailed breakdowns of the income and expenditure items. As a result, it clearly reveals the sources of the revenues and exactly where the funds were allocated. Based on the information provided by the *ruznamçe* register, it is possible to roughly calculate the total amount of cash and goods recorded in the treasury during this two-year campaign, how much of it was spent, and the average monthly income and expenditure. It allows for an assessment of whether the treasury faced any financial strain in terms of cash. The register is not only important for understanding the treasury's operations but also provides highly detailed information about the historical events of the campaign. It offers insights into various aspects, such as the encounters with the Safavids, appointments made during the campaign, incoming ambassadors, the bureaucratic and military personnel involved, soldier casualties and their belongings, the prices of supplies and animals purchased for the army, the types of currency in the treasury, and their value in *akçe*. These and many other details can be accessed through this register.

Önsöz

Osmanlı bürokrasisinin özellikle maliye meseleleri çerçevesinde erken tarihlerden itibaren belirli bir sisteme kavuştuğu bilinmektedir. Osmanlı tarihinin bugüne ulaşan en eski belgelerinin vakıf, mülkname, timar, tahrir, hazine kayıtları olması bu durumu açık şekilde ortaya koyar. Yapılan incelemeler Osmanlı defter tutma geleneğinin kendisinden önceki Selçuklu/İlhanlı ve Beylikler ile irtibatlandırılabilceğini göstermiştir. Bilhassa maliye sisteminde gelir-giderleri ihtiva eden defterlerin gündelik tasnif ve tasarım içinde mevcudiyetine dair ilk örnekler, İlhanlı hazine defterlerinin tutuluş ve hazırlanış mantığı hatta yazı siliyle büyük benzerlik arz eder. Bu tür defterlerin zamanımıza ulaşan erken tarihli nüshaları 15. yüzyılın ilk çeyreği sonlarına iner. Hazineyi değil ama timar sisteminin temelini oluşturan ve kaynakların bu zeminde tespitinin kayıtlarını muhtevi tahrir defterlerinin erken örneklerinin mevcudiyeti hattı zatında Osmanlı bürokrasisinin, beylikten devlete geçiş süreçlerinin yaşandığı bir önceki asrın ortalarında tekemmül etmiş olduğu yolunda ciddi bir karine sağlar. Fetret döneminin hadiselerini içinde yaşayarak nazma döken bazı şairlerin manzum anlatımları içinde asker toplama yanında maliye bürokrasisini gündeme getiren “siyakat” teriminin kullanılmış olması bu durumun ilginç bir yansıması şeklinde mütalaa edilebilir. Gündelik gelir ve giderlerin kayıt-

larının titizlikle tutulup bunların saklanması, mali planlama mantalitesinin varlığına delalet ettiği gibi merkezi devlet yapılanmasının sistematığı açısından da büyük önem arz eder.

Tabii ki böyle bir devlet yapılanması içinde hazine teşekkülü, bununla ilgili bürokrasinin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Hazine kayıtlarının saklanması ve düzenli tutulması ilerideki türlü planlamalar açısından da önemli bir yeri haiz olacaktır. Bu cümleden olarak Ruznamçe denilen harcamaları ve gelirleri geliş ve çıkışlarına göre tarih temelli olarak gösteren defterlerin, devletin mali sisteminin yapısının mahiyetini anlamak yanında, devlet zihniyeti ve yönetim felsefesinin farkına varmak açısından mühim bir anlamı vardır. Bu tür defterlerin hazine mantığı içinde merkezi modelleme, modern devletin oluşumuna yönelik teorik açıklamalar ve örneklemeler bakımından yeni açılımlar ve yönelimler sağlayacağı muhakkak gözüktür.

Burada geniş bir değerlendirme ile neşre hazırladığımız elinizdeki hazine ruznamçe defterinin benzerleri yanında öne çıkan temel hususiyeti, çıkılan büyük bir sefere ait merkezi harcamaları ve gelir kaynaklarıyla bu harcamaların nasıl finanse edilmiş olduğunu gösteren erken tarihli ve aynı zamanda son derece düzenli ve titiz tutulmuş standart örneklerden biri olmasıdır. Defter Kanuni Sultan Süleyman'ın 1548'de Safeviler üzerine yürüdüğü ikinci seferine ait merkezi hazinenin gündelik kayıtlarını ihtiva etmektedir. Büyük ve uzun soluklu bir askerî harekâtın merkezi hazineye olan maliyeti yanında irat ve masrafların niteliği, lojistik meseleler itibarıyla pek farklı alanlarda bilgilerimizi takviye eden defterdeki kayıtlar, ihtiyaca matuf yapılan alımlar, gelir türleri, maaşlara dayalı harcamaya kalemleri, hediyeler ve bunların cins ve nitelikleri gibi pek mütenevvi husus yanında bu seferin askerî yönü, siyasi gelişmeler, elçilerin geliş-gidişleri, diplomasi, savaşın mahiyeti, merkezi personel, hizmetli ve asker sayıları bakımından ayrıca değerlendirilmeye müsait kıymetli verileri ihtiva etmektedir.

Osmanlı defter tutma tekniği itibarıyla son derece itinayla hazırlanmış olan ve bu açıdan da önemli bir misal teşkil eden söz konusu hazine ruznamçe defterinin ortaya çıkışının ayrı bir hikâyesi olduğunu da belirtmeliyim. Bilindiği gibi Osmanlı Arşivi'ndeki belge ve defter serilerinin tasnifi halen devam etmekte olup kataloglama, özetleme işleri yoğun şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra tasnif dışı hayli evrakın ve defter parçalarının var olduğuna dair öteden beri araştırmacı kesim arasında birtakım haberlerin dolaştığı da malumdur. Arşivin depolarında kıyıda köşede kalmış, fiziki şartlarının hayli kötü olması sebebiyle henüz el atılmamış evrak ve defter parçası yığınlarının bulunduğu ve bunlar içinde tarihi eskiye gidenlerin var olduğu bilgisi, tabii ki konuyla ilgilenen araştırmacılarda heyecanlı bir beklentinin oluşmasına yol açmıştır. Nitekim bu beklentiler yakın zamanda bir grup hassas arşiv uzmanının çabalarıyla boşa çıkmamış oldu. Onlar kaderlerine terkedilmiş durumdaki bu malzemeye el atarak kurtarma ve araştırmacının hizmetine sunma gibi büyük takdirle karşılanacak bir işi gerçekleştirdiler. Bu daha önce bilinmeyen malzeme içinde özellikle artık yeni bir belge veya defter çıkma ümidi içinde bulunulmayan 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıla ait mîrî ahkâm (sonradan mühimme), tayin kayıtlarını ihtiva eden ruus, türlü maliye ahkâm, tahrir, ruznamçe defterleri ya parçalar halinde ya da bütün olarak ortaya çıktı ve derhal temizlenip ilgili tasniflere eklendi.

Tasniflere dağıtılan bu yeni evrak/defter serisi içinde her şeyiyle tam bir mahiyette olan 1548 tarihli Safeviler üzerine yapılan ikinci seferin hazine irat ve harcamalarını ihtiva eden ruznamçe de yer almaktaydı. Aslında bu yeni çıkan defterlerden daha tasnife dâhil edilmeden önce haberdar olmuşum. Hatta bunlardan bazı örnekleri tasnif edilmeden önce görme imkânı dahi bulmuşum. Bunlar içinde bilhassa benzerlerinin erken tarihli ama mükemmel şekilde tutulmuş örneği olan 1548 tarihli ruznamçe defteri özel bir ilgiyi hak

edecek derecede dikkat çekiyordu. Tam da bu sırada Kanuni Sultan Süleyman üzerine monografik bir kitap hazırlamakta olduğumdan hemen ilgililere başvurarak bu defterin bir an önce tasniflere intikali için müracaatta bulunmuştum. Benim gibi konuya alaka gösteren ve bundan haberdar olan başka birkaç meslektaş daha bana katıldı. Böylece defteri görme ve derinlemesine inceleme fırsatı bulmuş oldum. 1548 seferi hakkında bilgilerimizi genişleten ve yeni yaklaşımları ortaya koyabilme kapasitesini haiz olduğunu anladığım defterden öncelikle hazırlamakta olduğum monografide bolca istifade ettim. Bu arada defterin neşri ve üzerinde hassaten çalışılması gerektiği düşüncesine kailken bu özel defterin neşredilmesinin yeni katkılar sağlayacak derecede öneminin farkına varan ve akademik dünyaya sağlam bir edisyonunun sunulması gerektiği konusunda benimle hemfikir olan değerli meslektaşım Vural Genç devreye girdi ve beraber böyle bir çalışmaya hemen başlamış olduk. Defterin ana tarzı ilgili defterler üzerinde çalışan meslektaşların da yakından bildiği üzere İlhanlı geleneğini yansıtacak şekilde Farsça ağırlıklı olduğundan okunması ve anlamlandırılması belirli bir zorluk ortaya çıkarıyordu. Fakat bunlar Vural Genç'in özverili tetkikiyle kolayca aşılmış oldu.

Bu arada defterdeki bilgileri Kanuni ile ilgili kitabımda kullanarak (*Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*, TTK Yayınları, Ankara 2022) ne gibi bilgileri haiz olduğunu, nasıl kullanılabileceğini bu çerçevede göstermiştim. Defter tabii ki başka araştırmacıların da alakasını çekti. Ayrıca bir doktora çalışmasının temelini oluşturdu. Defter üzerindeki çalışmalarımızı tamamlayarak teknik bazı işleri halledip yayına hazır hale getirdiğimiz sırada da H. Yapıcı'nın tezinin 2023 sonlarında tamamlandığını öğrendik. Görebildiğimiz kadarıyla defterin verileri bağlamında emek mahsulü bir çalışma olduğunu, fakat defterin aslının neşrinin yapılmadığını müşahade ettik. Bundan dolayı yaptığımız çalışmanın zikredilen doktora teziyle yaklaşım itibarıyla benzerliği bulunmadığını rahatlıkla belirtmeliyim.

Defteri neşre hazırlarken yukarıda da belirttiğim gibi ayrıntılı bir değerlendirme yapıp bize sunduğu verileri tasnif ederek giriş kısmında okuyucularımızın dikkatlerine sunduk. Hazırladığımız tablo ve grafiklerle bu verileri anlaşılır kılmaya çalıştık ve böylece 1548 seferinin merkezi hazineye dayalı bir mali portresini çıkarmaya gayret ettik. Tabii ki buradaki veriler bütün bir sefere ait masrafları muhtevi değildir. Sadece merkezi hazineye intikal eden gelirler ve harcamalar esas alınmış olup diğer paşalar, beyler ve bunların kapı halkı, eyalet askerlerinin sarfiyatını göstermemektedir. Bu durum önemli bir eksiklik olarak mütalaa edilebilirse de en azından merkezi hazine temelli olarak nasıl bir gelir çeşitliliği ve harcama kalemleri olduğunu anlamak, keza maaşlı personelin sayılarını tam olarak tespit edebilmek, zahire fiyatları, bunların oynaklığı, çekilen sefer sıkletinin mali yansımaları, gelen hediyelerin cinsleri, verilenlerin de mahiyeti ve bunlara yönelik satın alımlar, mal ve hizmet bedelleri gibi pek çeşitli konularda zengin bir birikimi ortaya koymak, sadece iktisadî, idarî değil maddî kültür unsurlarını (kumaş adları, aletler, araç gereçler, eşyalar vs. gibi) da görmek, bunlardan hareketle sosyal boyutta bazı sonuçlara ulaşmak mümkün olmuştur.

Defterin metnini hazırlarken olabildiğince dikkatli olmaya ve Farsça ibareleri açıklayarak kayıtları anlaşılır kılmaya çalıştığımızı ifade etmeliyim. Defter Osmanlı maliyesinde kullanılan bir Farsça ile yazılmış olduğundan malî bürokrasinin ürettiği belgelerin diline alışık tarihçilerin rahatlıkla anlayacağı türdendir. Ancak buna rağmen kitabın sonuna eklediğimiz Farsça fiil, kelime ve kavramları içeren sözlük sayesinde okuyucu metni çok daha rahat anlayabilecektir. Defterdeki keşidelerin altına yerleştirilmiş olan maddeleri transkripsiyon metinde aynı keşidelerin altına kaydettiğimizi belirtmek gerekir. Böylece hangi maddenin nereye ait olduğu şeklinde ortaya çıkabilecek herhangi bir kargaşanın da önüne geçilmiş oldu. Ayrıca *irad* ve *masraf* keşidelerinin altındaki kayıtlar, sıralamasında bir

karmaşıa olmaması için maddelendirildi. Özetle defterde takip edilen sistemi birebir transkripsiyon metne yansıtmaya çalıştık. Bu arada muhtemel birtakım eksiklikler ve hatalarımız tabii ki olmuştur, çalışmanın boyutu itibarıyla bunun hoşgörüyü karşılanacağını umuyorum. Farsça okuma ve imla tarzı itibarıyla bazı itirazların olabileceğini de var sayıyorum. Ama burada olabildiğince Osmanlı telaffuzuna uygun, alışılmış bir şekilde yazmaya gayret ettiğimizi vurgulamak isterim.

Son olarak bu çalışmamız sırasında bize türlü şekillerde yardımcı olan meslektaşlarımız Ensar Köse, Özgür Kolçak, Kioumars Ghereghlou, Zülfiye Koçak, Christiane Czygan ve Mustafa Dehqan'a, defteri ortaya çıkarıp haber veren değerli arşiv uzmanı arkadaşlarımıza özel olarak müteşekkir olduğumuzu belirtmeyi mutlu bir vazife addederim. Ayrıca metnin en iyi şekilde yayınlamasını sağlayan Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) kıymetli yetkililerine teşekkürü borç bilirim.

Feridun Mustafa Emecen

Bakırköy/Aralık 2024

Foreword

It is well-known that Ottoman bureaucracy, particularly in the context of financial matters, had established a structured system from an early period. This is clearly evidenced by the fact that the oldest surviving documents of Ottoman history include records related to *waqf* (endowments), *mülkname* (property deeds), *timar* (land grants), *tahrir* (land surveys), and treasury accounts. Studies have shown that the Ottoman tradition of record-keeping can be linked to its predecessors, including the Seljukid, Ilkhanid, and Beylik administrations. Notably, the earliest examples of financial records containing income and expenditure, organized within a daily classification and design framework, bear significant resemblance to the methodology and writing style of Ilkhanid treasury registers. Early surviving copies of such registers date back to the late first quarter of the 15th century. While these do not pertain directly to the treasury, they include early examples of *tahrir* registers, which recorded the allocation of resources forming the foundation of the *timar* system. The existence of these early examples provides significant evidence that Ottoman bureaucracy had already reached an advanced level of development by the mid-14th century, during the transition from a principality to a centralized state. The use of the term *siyakat*—a term associated with financial bureaucracy—within the poetic narratives of certain poets who lived

through and described the events of the Interregnum (Fetret) can be considered a fascinating reflection of this development. The meticulous recording and preservation of daily income and expenditure not only indicate the existence of a financial planning mentality but also hold great significance for understanding the systematic structure of the centralized state apparatus.

Naturally, within such a state structure, the establishment of a treasury would lay the groundwork for the development of a related bureaucracy. The preservation and systematic maintenance of treasury records would have held significant importance for future planning. In this context, the *Ruznamçe* registers, which chronologically document revenues and expenditures, are crucial not only for understanding the structure of the state's financial system but also for gaining insight into the state's mentality and governance philosophy. Within the framework of the treasury concept, these registers provide a centralized model that offers valuable theoretical explanations and examples, paving the way for new perspectives and approaches in understanding the formation of the modern state.

The treasury *Ruznamçe* register presented here, prepared for publication with a comprehensive analysis, stands out among similar examples due to its key features. It represents an early and meticulously maintained standard example that documents the central expenditures and revenue sources associated with a major military campaign, as well as how these expenditures were financed. The register contains the daily records of the central treasury during Sultan Süleyman the Magnificent's second campaign against the Safavids in 1548. Beyond documenting the financial burden of a large and prolonged military expedition on the central treasury, the register offers valuable insights into various aspects of income and expenditures. These include procurement tailored to specific needs, types of revenues, salary-based expenses, gifts along with their types and qualities, as well as details on the military

aspect of the campaign, political developments, the comings and goings of envoys, diplomacy, the nature of the conflict, and data on central personnel, servants, and troop numbers. Such diverse and detailed information makes the register a crucial resource for further analysis in multiple fields.

The *Ruznamçe* register in question, meticulously prepared in line with Ottoman record-keeping techniques and serving as an important example of its kind, also has a unique story behind its discovery. As is well-known, the classification of document and register series in the Ottoman Archives is an ongoing process, with cataloging and summarization efforts being conducted extensively. Furthermore, there have long been reports among researchers about the existence of unclassified documents and fragments of registers. It is common knowledge that the archives contain piles of neglected materials, some tucked away in corners under poor physical conditions, including items dating back to earlier periods. This has naturally generated a sense of anticipation among scholars interested in the subject. Recently, this anticipation was rewarded thanks to the efforts of a group of diligent archival specialists. These experts undertook the commendable task of salvaging and making accessible materials that had been left to decay. Among this previously unknown material were documents and registers from the late 15th and 16th centuries—an era where the discovery of new items was considered highly unlikely. These included *mîrî ahkâm* (later known as *mühimme* registers), appointment records (*ruus*), various financial decrees, land surveys (*tahrir*), and *ruznamçe* registers, either in fragments or intact. Once recovered, these items were promptly cleaned and incorporated into the relevant classifications, enriching the archive and offering new possibilities for scholarly research.

Among the newly classified series of documents and registers was the *Ruznamçe* containing the income and expenditures of the treasury during the second campaign against the Safavids

in 1548—a fully intact and comprehensive example. In fact, I had learned about these newly discovered registers even before they were incorporated into the classifications. I was even fortunate enough to examine some of them prior to their official cataloging. Among these, the 1548 *Ruznamçe* stood out as an exceptionally well-maintained early example, deserving particular attention. At that time, I was in the midst of preparing a monograph on Sultan Süleyman the Magnificent. Recognizing the value of this register for my research, I immediately reached out to the relevant authorities to request its prompt classification and inclusion in the archives. A few colleagues who, like me, were interested in this topic and aware of the register also joined me, allowing us to examine it in depth. I quickly realized that the register had the potential to expand our understanding of the 1548 campaign and facilitate new approaches to its study. I extensively utilized it in the monograph I was preparing at the time. Meanwhile, I had already become convinced that this unique register needed to be published and studied in detail. My esteemed colleague Vural Genç, who also recognized the importance of publishing this register and agreed that a rigorous edition should be presented to the academic community, stepped in. Together, we promptly began this project. As those familiar with related registers are well aware, the format of this register reflects the Ilkhanid tradition, being predominantly in Persian. This presented certain challenges in reading and interpreting its content. However, these difficulties were effectively addressed thanks to Vural Genç's dedicated and meticulous efforts.

In my recently published book *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı* (*Kanuni Sultan Süleyman and His Era*, TTK Publications, Ankara 2022), I demonstrated how the information from the register could be used, showing its relevance and potential for research. Naturally, the register also attracted the interest of other researchers and even formed the basis of a doctoral thesis. While

we were finalizing our work on the register and preparing it for publication, we learned that the thesis was completed by the end of 2023. From what we could observe, the thesis was a significant contribution in terms of the register's data, though it did not include the publication of the original register. I must emphasize that our approach in the publication of the register differed from that followed in the doctoral thesis.

As I mentioned earlier, while preparing the register for publication, we conducted a detailed evaluation and categorized the data, presenting it in the introductory section for the readers' attention. With the help of tables and graphs, we aimed to make these data more understandable, striving to create a financial portrait of the 1548 campaign based on the central treasury. Of course, it is important to note that the data does not cover all the expenses of the entire campaign. It focuses solely on the revenues and expenditures that were transferred to the central treasury, and does not include the expenditures of other Pa-shas, Beys, their entourages, or the provincial troops. While this limitation may be considered a significant gap, it is still possible to gain valuable insights into the diversity of revenues and expenditure categories based on the central treasury. Additionally, the register allows for the precise identification of the number of salaried personnel, fluctuations in grain prices, the financial impact of the campaign's logistics, the types of gifts received, the nature of those given, related purchases, and the costs of goods and services. By examining such a wide array of topics, the register offers a rich accumulation of data that highlights not only economic and administrative aspects but also material culture elements (such as fabric types, tools, equipment, and other goods). From this, it becomes possible to draw social conclusions, shedding light on various dimensions of the period.

When preparing the text of the register, we made every effort to be as meticulous as possible and tried to make the records more understandable by providing explanations for

the Persian terms. Since the register was written in Persian, the language used in Ottoman finance documents, historians familiar with the language of financial bureaucracy would find it relatively easy to comprehend. However, to further assist the reader, we included a glossary at the end of the book containing Persian verbs, words, and concepts, which will significantly aid in understanding the text. It is important to note that the items placed under the *keşide* (sections) in the register were transcribed under the same *keşide* in the transcription text. This approach eliminates any confusion about which item corresponds to which section. Additionally, the records under the income and expenditure *keşide* were numbered to ensure there was no disorder in their sequence. In short, we aimed to faithfully reflect the system followed in the original register in the transcription text. While there may be some potential shortcomings or errors, I hope that readers will approach them with understanding, given the scope of the work. I also anticipate that there may be some objections regarding the style of Persian reading and spelling. However, I would like to emphasize that we made a conscious effort to write as closely as possible to the Ottoman pronunciation and in a manner consistent with common usage.

Finally, I am pleased to express my sincere gratitude to our colleagues Ensar Köse, Özgür Kolçak, Kioumars Ghereghlou, Zülfiye Koçak, Christiane Czygan, and Mustafa Dehqan, who provided invaluable assistance in various ways during this project. I would also like to extend a special thank you to the esteemed archive specialists who uncovered and brought the register to our attention. Additionally, I am deeply grateful to the valuable officials of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) for ensuring the best possible publication of this work.

Feridun Mustafa Emecen

Bakırköy/December 2024

Bu kitap, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1548 yılında ikinci defa çıktığı Doğu seferi sırasında tutulan, hazine irat ve masraflarını gündelik olarak ihtiva eden ve Osmanlı malî bürokrasisinde “ruznamçe” adı verilen defterin neşrini ve muhteva analizini kapsamaktadır. Türünün erken tarihli mükemmel bir örneği olan söz konusu ruznamçe defteri rutin listelerden ibaret olmayıp aynı zamanda sefer boyunca gelişen çeşitli olaylara dair de kıymetli notları içerir. Safevilerle olan karşılaşmalara dair ayrıntılar, sefer boyunca yapılan atamalar, gelen elçiler, sefere katılan bürokratik ve askerî erkân, yaşanan asker ölümleri ve bunlara ait terekeler, ordu için satın alınan zahire ve hayvan fiyatları, hazinedeki nakit cinsleri ve bunların akçe karşısındaki değeri gibi daha birçok ayrıntıya bu defter sayesinde ulaşılabilir. Defterin bir başka hususiyeti ise Osmanlı bürokrasisinin ulaştığı seviyeye ve birikime dair önemli bir örnek teşkil etmiş olmasıdır. Bütün bu vasfıyla da sefer lojistiği ve organizasyonu yanında Osmanlı malî tarihi, teşkilatı ve bürokratik zihniyeti üzerine yapılacak çalışmalar için temel bir kaynak özelliği taşır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

TAKIM ISBN: 978-625-6110-34-2

9 786256 110342

ISBN: 978-625-6110-36-6

9 786256 110366